

Проза Федора Одрача в літературно-критичній рецепції

Статтю присвячено висвітленню особливостей літературно-критичної рецепції прози Федора Одрача в діаспорі. Культурно-історичний метод оптимально забезпечує реалізацію поставленої мети – аналіз критичних матеріалів. Особливості проблематики творів і багатоаспектність критичних текстів зобов'язують також використати елементи антиколоніального підходу, інтертекстуального та біографічного методів.

Результати. Матеріалом дослідження слугують різножанрові критичні тексти в діаспорних часописах «Молода Україна» (Торонто), «Нові Дні» (Торонто), «Київ» (Філадельфія), присвячені творчості Федора Одрача, а також передмови до творів «Щебетун» (1957) і «Вощадь» (1972). У хронологічній послідовності простежено, як у діаспорній літературно-критичній думці проаналізовано проблемно-тематичні, жанрово-стильові та композиційні особливості прози Федора Одрача. В оцінці Бориса Олександрівна повісті «В дорозі» (1954) домінує визнання художньої майстерності в образотворенні. Василь Чапленко зауважує мистецьку вправність письменника у створенні діалогів, використанні засобів гумору та діалектизмів; однак вважає, що різні жанрово-стилістичні складники твору доречно виокремити у два тексти.

У передмові до «Щебетуна» (1957) Борис Олександрів висловив слушні міркування геополітичного плану, якими пояснено проблеми меншовартості поліщуків. В огляді книжкових новинок Б. Романенчука повість оцінено негативно; на його думку, письменник не відтворив психологічні зміни в поліському селі, що постали під впливом нових тенденцій часу. Негативно відгукується Б. Романенчук і на збірку оповідань «Півстанок за селом» (1959). Окремі тексти, створені на основі реального життя, критик вважає вдалими («Півстанок за селом», «Трибунал», «Невдала виправа», «Заворожена криниця»).

Рецензент збірки «Покинута оселя» (1960) Анатоль Галан категорично твердить про нецікаві теми оповідань та про неспроможність письменника творити тексти малої прози. У передмові до першого видання «Вощаді» (1972) О. Копач розмірковує про Федора Одрача як співця Полісся та водночас як про письменника, якого хвилюють загальнолюдські проблеми.

Ключові слова: історія української літературної критики, література української діаспори, Федір Одрач, передмова, огляд, рецензія

Вступ

Літературно-критична рецепція як важливий складник літературної науки, орієнтуючись на поточний літературний перебіг, а, отже, звертаючись і до письменників, і до читачів, водночас опирається на історико-літературний процес та оперує теоретико-літературними категоріями. І. Фізер у публікації, присвяченій характеристиці Юрія Шевельова як літературного критика, зауважував: «Літературна критика, на відміну від літературознавства, вимагає особливого складу інтелекту і рідкісного вміння, я б сказав, інтуїтивного вміння схопити ті первні мистецького твору, що часто не піддаються раціональній аналізі. Літературний критик є, або мусів би бути не менш творчим, ніж добрий мистець, і набагато більш творчим, ніж мистець нижчого розряду. Він мусить мати широке знання літературних фактів та літературної естетики» (Фізер, 1969: 97).

Метою публікації є аналіз літературно-критичної рецепції прози Федора Одрача в діаспорі.

Сучасні дослідження, присвячені прозі Федора Одрача, більшою мірою ґрунтуються на висновках вітчизняного літературознавства початку нашого століття, коли в Україні ввійшла в літературний обіг його спадщина (за винятком передмов до «Щебетуна» (Нью-Йорк, 1957) та «Вощаді» (Торонто, 1972)).

Методи й методики

Потенціал культурно-історичного методу дозволяє простежити особливості літературно-критичної оцінки з урахуванням суспільно-політичних та ідейно-естетичних вимірів доби. Специфіка проблематики прози Федора Одрача та багатоаспектність критичних текстів обумовлюють звертання до елементів антиколоніального прочитання, інтертекстуального та біографічного методу.

Виклад основного матеріалу

Перша відома збірка оповідань Федора Одрача «Червона примара», видана 1946 р., залишилася поза увагою літературної критики. Літературно-критична рецепція художньої прози почалася в 1950-х роках після видання книжки «В дорозі» (Буенос-Айрес, 1954) (Одрач, 1954). Це відгуки Бориса Олександрів та Василя Чапленка, опубліковані в червневих числах діаспорної періодики.

Письменник і редактор часопису «Молода Україна» Борис Олександрів під промовистим криптонімом Б. О. (автонім –

О. Грибінський) у рубриці «Книжки» насамперед презентував автора як представника «молодшої генерації українських письменників, що формувалися й творчо виростили вже на еміграції» (Б. О., 1955). У преамбулі до критичних зауважень про художній текст Федора Одрача відразу відчувається прихильне ставлення Бориса Олександріва: «Почавши свій літературний шлях як журналіст, він наполегливою працею удосконалював складну письменницьку майстерність, шукаючи власного стилю – і тепер ми маємо в його особі цікавого письменника з перспективами дальшого творчого росту» (Б. О., 1955).

Окреслюючи тематичні особливості твору, автор допису підмітив специфіку їх реалізації: «“В дорозі” – повість про тривожну дійсність 1944–45 років на західньо-українських землях, що її показано крізь призму світосприйняття українського підпільника» (Б. О., 1955). Окрім того, Борис Олександрів вигідно презентував композицію твору: «У повісті немає надзвичайних композиційних конструкцій, ані надто несподіваних ситуацій, що ними люблять пересичувати свої твори автори повстанської тематики <...>» (Б. О., 1955). Традиційно звернено увагу на образотворення: «Найкраще вдалися Ф. Одрачеві негативні герої – директор Пурхавка і його дружина Мурця, що виступають в уяві читача з цілковитою мистецькою рельєфністю. В головному героєві твору журналістові Безіменному легко впізнати самого автора – це не серйозний, але все-таки недолік твору. Наявність його у такого на загал вправного автора як Ф. Одрач зайвий раз стверджує стару істину, що про себе, навіть у третій особі, писати значно трудніше, ніж про інших» (Б. О., 1955). Отже, на думку Бориса Олександріва, промовисто ідеальний образ головного героя, прототипом якого, очевидно, є автор не належить до письменницьких здобутків. Висновок про текст як про «добрий крок на літературній дорозі Ф. Одрача» (Б. О., 1955).

У рубриці «Рецензії» часопису «Нові Дні», який видавав у Торонто Петро Волиняк, Василь Чапленко опублікував статтю «Подорож з Одрачевими персонажами» (Чапленко, 1955). Василь Чапленко (один із псевдонімів Василя Кириловича Чаплі) – український письменник, літературо- і мовознавець, літературний критик, який, окрім того, мав редакторський досвід.

Рецензент відтворює враження від книжки Федора Одрача: прочитав повість «одним духом», йдучи дорогою з персонажами

твору «від волинського Полісся, через Львів і до останнього кляптика української землі – Лемківщини» (Чапленко, 1955: 29). Зауважено авторський «хист подати живу дійсність отих західньо-українських теренів з останніх років другої світової війни, а найбільше – відповідний до теми “людський матеріал” – образи людей» (Чапленко, 1955: 29–30). Водночас Василь Чапленко вважає, що образи упівців створено шаблонно («з отим обов’язковим звертанням на “друзе”, з незвичайною витривалістю та бездоганною ідейністю» (Чапленко, 1955: 30)); а це демонструє незнання рецензентом специфіки діяльності українських підпільників. Очевидно, критик як виходець із Центральної України не може об’єктивно оцінити події та дух часу, якими жила Західна Україна 1940-х років (до речі, згодом Василь Чапленко так і напише: «Я мало знаю ту західньо-українську дійсність» (Чапленко, 1955: 30)), на відміну від автора повісті, що був учасником УПА. Виокремивши майстерно створений образ Безіменного («Більше тіла й крові» (Чапленко, 1955: 30)), який втім не позбавлений гіперболізованих героїчних рис, Василь Чапленко віднаходить у його характеротворенні песимізм, а виїзд з України трактує як бажання врятуватися: «Крім того, він іде на Захід, щоб “переконувати” й “викресати” в “байдужого Заходу” “хоч іскру симпатії” до української визвольної справи, тобто фактично тікає від видимої смерті, як це й властиво живим людям. Правда, цього останнього автор не хотів сказати, але цей сюжетний хід каже сам за себе» (Чапленко, 1955: 30).

Натомість критику імпонують жіночі образи: «Зачарували мене жіночі персонажі, особливо “Веселка”, з якою я найдовше був “у дорозі”. При всій її ідейній героїчності, вона не здається нереальною. Бо, розлучаючись з коханим (з “Безіменним”), вона тільки “силкується бути веселою”, тобто їй таки сумно кидати дорогу людину. Та й фізичний її образ автор змалював яскраво і вклав в уста її суто-жіночі міркування про те, що “любов – це ж праджерело радості”. Якже і в ній є якісь мінуси, то це вже те, що властиво трохи чи не всім... позитивним персонажам у наших письменників» (Чапленко, 1955: 30).

Виокремлює Василь Чапленко довершений у мистецькому плані колоритний образ кооперативного директора пана Пурхавки «з усім його середовищем: жінкою Мурцею, наймичкою Приською (Приською? В. Ч.), шофером Федиком» (Чапленко, 1955: 30).

Рецензент зауважує типологію образу Пурхавки, дошукуючись його літературних побратимів: «Пурхавка – це щось таке, як наш західньо-український “вояк Швейк” або “Гаркун-Задунайський”, тільки в іншому роді, з іншого поля “діяльності”, тобто це тип з західньо-української дійсності» (Чапленко, 1955: 30).

Стилістику образу типового обивателя Пурхавки Василь Чапленко розглядає, підпорядковуючи своїй теорії широкого (збагаченого) реалізму: «Автор подав його (Пурхавку. – О. Р.) в гостро-сатиричних рисах, гротесково. І як у всякому гротескові, ці риси подані перебільшено, алеж і таке гротескове утрирування, згідно з моєю теорією широкого або збагаченого реалізму, не роблять образів неправдивими: утрирування тільки підкреслює типове» (Чапленко, 1955: 31).

Серед здобутків зауважено авторську майстерність у створенні діалогів, гумор письменника та використання «мовних льокалізмів» (тобто діалектизмів. – О. Р.); однак, на думку рецензента, текст дещо переобтяжений діалектизмами. У мовному плані подекуди виокремлено такі недоліки, як росіянізми та непорядкованість у правописі (наприклад, замість Приськи як свідчення «північно-української вимови» мало би бути літературне Приська).

Чи не найбільшою проблемою тексту бачиться Василеві Чапленку композиція твору: «Це передусім невдале поєднання різножанрових складників – поважного упівського і гротескового – пана Пурхавки» (Чапленко, 1955: 31). Вважаючи, що «сюжетно обидві частини цілком незалежні», їх можна розділити на два твори (Чапленко, 1955: 31).

Попри зауваги, висновок В. Чапленка вельми позитивний завдячуючи майстерно виписаному образу пана Пурхавки.

Отже, критичну рецепцію повісті «В дорозі» і Борисом Олександрівим, і Василем Чапленком можна розцінювати як прихильну, незважаючи на окремі зауваження критиків щодо образотворення (не завжди об'єктивні) та бачення автором статті «Подорож з Одрачевими персонажами» потреби розмежувати «поєднання різножанрових складників» (Чапленко, 1955: 31).

1957 р. виходить друком «Щебетун» (Нью-Йорк, 1957) (Одрач, 1957) із передмовою Бориса Олександрівича (Олександрів, 1957). Жанрові особливості твору розглянуто тут на проблемно-тематичному рівні: від міркувань про ознаки побутової літератури до

патетичних висновків про те, що роман – «поема про Полісся» (Олександрів, 1957: 9), «врочистий пеан Поліссю», в який «органічно вплетено низку психологічних та етичних проблем загальнолюдського значення» (Олександрів, 1957: 10). Водночас Борис Олександрів бачить певну простолінійність сюжету та навмисну обумовленість розв'язки (Олександрів, 1957: 10).

Автор передмови виокремив антитезність провідного мотиву: «розкішна поліська природа <...> – з одного боку, і разюча бідність, темнота й забобонність місцевого селянства – з другого» (Олександрів, 1957: 10), зауважуючи при цьому, що Федір Одрач «не показує причин такого стану, його цікавить радше психологічна, ніж соціальна сторона цього явища – але загальне тло і настанова твору не лишають сумніву, що причиною цієї темноти й убозства є передовсім бездержавність, національне поневолення і розподіл пошматованої кількома окупантами української землі» (Олександрів, 1957: 10). Порівняно з іншими письменниками, обтяженими соціалістичним реалізмом, чи з творцями «дешевої літератури», автор «Щебетуна» не вкладає цей мотив «у примітивну схему: ми – шляхетні й добрі, наші вороги – підступні й злі, а показує речі й події у їх життєвій багатогранності. Тому його літературні типи – незалежно від того, позитивні вони, чи негативні – не вигадано паперові, а живі, з людськими вартостями й недоліками в одній і тій же особі. Це дає нам підставу вірити в авторську сумлінність» (Олександрів, 1957: 10). При цьому Борис Олександрів зауважує, що такому принципу не відповідає ідеальний образ головного героя Василя Грудка, прототипом якого, очевидно, є автор.

У «Передмові» влучно підмічено головну проблему твору – проблему «прикрого почуття інферіорности сервілізму» (Олександрів, 1957: 10), яка «прикметна не тільки Поліссю, а й іншим частинам нашої землі» (Олександрів, 1957: 11). Ця проблема «дослівно мучить Василя Грудка, він настирливо шукає ключа до її розгадання» (Олександрів, 1957: 11). Розгадку Борис Олександрів вже зауважив, пишучи про політичний характер соціальних причин убозтва поліщуків. А Федір Одрач, підкреслюється в передмові, «навмисне не робить лобового висновку, залишаючи цю можливість читачам. Адже мистецтво художнього твору полягає не тільки в умінні сказати те, що треба, але також в умінні не сказати більше, ніж треба» (Олександрів, 1957: 11).

Зауважив Борис Олександрів загальну мінорну тональність «Щебетуна», незважаючи «на іскристий гумор, що час-до-часу просякає її рядки, особливо в селянських діялогах», та «шибиничний гумор, що сягає своїм корінням у гірке джерело зневіри і безрадної приречености», притаманний для листів і забаганок «екстравагантного мільйонера Піктуса» (Олександрів, 1957: 11).

Імпонують міркування автора передмови про дві сили у «Щебетуні», що протистоять одна одній: «зажерлива, нещадна біднота – і примхливе, зухвале багатство. Психологічну перемогу здобуває ніби багатство, але насправді і воно програє. Мільйонера Піктуса в його “далеких світах” не рятує від крайньої зневіри і фізичної смерті його багатство, і в остаточному висліді він така самісінька, хоч і цинічна марнота, як і кожен смертний» (Олександрів, 1957: 11). На основі зауваженого протистояння Борис Олександрів так прочитує філософські висновки автора: «Якщо в житті є справжні вартості, то вони несхопні, як видива, як прекрасні золотокоші мавки в горобинових вінках – а прекрасні і жадані вони тому, що несхопні» (Олександрів, 1957: 11).

За спостереженням критика, в останніх розділах твору відчувається віра у прогресивні зміни, символічним вираженням таких тенденцій є те, що «односельчани беруться відбудувати» зруйновану хату Василя Грудка, а це – «багатозначний символ для майбутнього його батьківщини» (Олександрів, 1957: 11).

Борис Олександрів зауважує у творі мотиви містики, які доречно було б розробити глибше (Олександрів, 1957: 11–12). Критик вважає це вдячною ділянкою, окреслюючи перспективи Федора Одрача як письменника-психолога.

Звертаючись до тексту «Щебетуна», пояснено назву та зауважено «стилістично-мовні недоліки, що їх завзято (для поліського “кольориту”) виборів автор від редактора» (Олександрів, 1957: 12).

Як бачимо, текст Бориса Олександріва відповідає вимогам, які ставляться до передмови: підтримати автора та зацікавити читача. Для цього використано арсенал прийомів, що покликані скерувати читача до важливих змістових акцентів твору (провідні ідеї, тематичні особливості, засоби характеротворення, особливості гумору). Окремі складники передмови Б. Олександріва – це не стільки теоретико-літературні висновки про жанрову специфіку,

скільки роздуми в загальнолюдському руслі чи спрямовані в ідеологічну площину.

В огляді українських книг у часописі «Київ» Б. Романенчук звертає увагу на повість Федора Одрача «Щебетун» (Романенчук, 1958: 52). Рецензент згадує добрим словом набутки молодого письменника, але новий текст не вважає мистецьки вартісним; на його думку, автору не вдалося реалізувати свій задум «показати певні психічні переміни поліського села під впливом нових течій, які надходили через молоде покоління із західних українських земель» (Романенчук, 1958: 52). Василь Гудок та деякі інші образи твору не подано в розвитку, «його (Василя Гудка. – О. Р.) “дії” не завжди мають твердий ґрунт і висять у повітрі» (Романенчук, 1958: 52). Висновок оглядача однозначний: текст цікавий, але в художньому плані не вивершено ні образотворення, ні композицію.

Наступне видання творів Федора Одрача «Півстанок за селом» (Буенос-Айрес, 1959) (Одрач, 1959) – також у полі зору оглядача Б. Романенчука (Романенчук, 1959: 49–52). Рецензент повторює свої зауваження, продовжуючи їх спостереженнями над книжкою малої прози.

Б. Романенчук категорично твердить, що «Одрачева збірка має, на жаль, чимало таких оповідань, яких теми ані цікаві, ані важні, ані не цікаво опрацьовані, дарма, що автор таки досить часто силкувався бути цікавим і насилував свою уяву, придумуючи такі сюжети, оскільки тут про них може бути мова, що великого довір'я не викликають» (Романенчук, 1959: 50). На його думку, незрозуміло, за яким критерієм письменник поділив книжку на дві частини, «бо якоїсь суттєвої різниці – стилістичної, ідеологічної, тематичної чи іншої – між оповіданнями обидвох частин немає» (Романенчук, 1959: 50).

Для підтвердження рецензент звертається до окремих текстів збірки. Так, оповідання «Пані в білому» – твір, у якому «автор спробував виявити своє зацікавлення дитячою психологією», однак наявність ірреального нагадує казку для дітей. «Людина без долі» теж нагадує казку, але задум письменника «важко збагнути», він «показав радше свою безпорадність у придумуванні вірогідного сюжету, аніж недолю людини» (Романенчук, 1959: 50). Б. Романенчук робить висновок, що більшість оповідань збірки – «на нецікаву тему і нецікаво опрацьованих, або, може, цікавих темою, але дуже

вигадливо розроблених і через те мало або й зовсім не переконливих» (Романенчук, 1959: 51).

Однак окремі твори збірки «Півстанок за селом» рецензент розцінює як мистецьки якісні, бо «там, де автор має що сказати, виходить зовсім інакше – цікаво й переконливо. До таких оповідань належать ті, що їх теми автор узяв з реального життя, з часів останньої війни» (Романенчук, 1959: 51). Таким якісним текстом є твір, який дав назву збірці. В оповіданні «Півстанок за селом» Федір Одрач «уміє цікаво підійти до теми і показати зовсім правдоподібні постаті, які можна взяти за живих людей – чи це буде Курт Кляйст, начальник маленького залізничного полустанку на Волині захланна, жорстока й кровожадна німецька людина, готова стріляти людей Сходу як собак – ні, не як собак, бо людей німці легше розстрілювали як собак, не знати чи й одна собака була німцями розстріляна – чи це буде його повний контраст – а між німцями й такі трапляються – Гайнц Ціге, якому соромно за добрих колись німецьків (очевидно, одруківка: німецьких. – О. Р.) юнаків, що на Україні перетворились у бандитів, чи це буде якась інша постать німецької людини, всі вони змальовані тут зовсім як живі, безпосередні люди, з якими ми стикались у дійсності» (Романенчук, 1959: 51). Б. Романенчук зауважує авторське вміння одним реченням схарактеризувати образ, зокрема, висвітлити «психіку не тільки німецького, а всякого окупанта, та перш за все зарозумілого, але тупого німецького, який з таким самим успіхом може говорити і до неживих речей, байдуже, що вони його не розуміють, тільки б він виконав свій обов'язок або наказ старшого» (Романенчук, 1959: 51).

За спостереженням Б. Романенчука, попри шаблонність окремих сюжетних ходів, оповідання на тему УПА «Трибунал» – цікаво написаний текст; твір «Невдала виправа» примітний влучною характеристикою «різних типів німецьких людей» (Романенчук, 1959: 51). «Заворожена криниця» привертає увагу дискусіями студента філософії та образом о. Лаврентія, який являє собою «залишки московізованого духовенства на Україні» (Романенчук, 1959: 51).

Висновок Б. Романенчука однозначний: «Одрачеві добре виходять оповідання, яких тематика взята з реального життя, яке він більше або менше обсервував. Доповненням до заобсервованого може бути і творча видумка, як це звичайно в творчості буває» (Романенчук, 1959: 52).

Окремі зауваження Б. Романенчука стосуються мови творів (Романенчук, 1959: 52).

«Покинуту оселю» Федора Одрача (Одрач, 1960), яка вийшла друком 1960 р., Анатоль Галан (псевдонім письменника та літературного критика Анатолія Васильовича Калиновського) розцінив як невдачу письменника, опублікувавши рецензію з промовистою назвою «Творче падіння» (Галан, 1962: 24–25). Критик вважає, що жанри малої прози не є покликанням Федора Одрача. Розглядаючи нову книжку в контексті творчих здобутків митця, Анатоль Галан відкидає її ідейно-художню вартість: «Після надзвичайно вдалого “Щебетуна”, справжньої барвистої повісті, яка сама просилась на добру рецензію, прийшли учнівські вправи. У “Покинутій оселі” вражає нецікавість тем» (Галан, 1962: 24). На підтвердження критик звертається до твору «Матерніти департамент», вважаючи, що в оповіданні «нема й на волосок якоїсь ідеї» (Галан, 1962: 25). Висновок однозначний: «Одрачеві оповідання не переконують, не викликають захоплення його персонажами» (Галан, 1962: 25).

Анатоль Галан висловлює також низку мовних зауважень, патетично запитуючи: «Хто ж то підмінив соковиту волинську мову Одрача?» (Галан, 1962: 25).

На завершення рецензент намагається пом'якшити свій присуд («Може, хтось подумає, що “Покинутій оселі” взагалі читати не варт. Ні, я цього не скажу. Є в ній гарні, цікаві місця, бож Федір Одрач не новак у літературі, не початківець із першими спробами пера. Федір Одрач – майстер, тільки свою майстерність він мусить використовувати на серйозні речі, а не на якісь теревені» (Галан, 1962: 25)) та висловлює пораду не звертатися до написання текстів малої прози («хай Одрач береться за дальші “широкі полотна”. Хай лишить у спокої “чехівський жанр”» (Галан, 1962: 25)). Однак бачення ролі нової книжки у творчості письменника не змінюється: «Одрачів “Щебетун” безсумнівну ввійде в скарбницю української літератури, ввійде й перша його книжка “В дорозі”. А “Покинута оселя” буде лише числовим додатком, чи пак, другорядним орнаментом до його творчості» (Галан, 1962: 25).

Окрім прижиттєвого етапу, до аналізу літературно-критичної рецепції прози Федора Одрача залучаємо передмову О. Копач до першого видання повісті «Вощадь» 1972 р. (Одрач, 1972).

О. Копач патетично іменує письменника «багатирем», який «підніс свій меч, своє слово, в обороні прадідної землі, що положена на північних межах України, погноблена чужими, забута своїми, глибоко запала в історичну непам'ять. Ця земля автора – це Полісся, яке, ставши ареною окупантів, втратило національну свідомість, що заховалась тільки в підсвідомості – у мові, в народніх звичаях, в народній творчості. Полісся – оповите мрякою незнання, почуттям страху та байдужістю земляків, а проте сповнене чарами специфічної природи та красою старовинности – вибрав собі як ціль життя письменник Федір Одрач.

З його творів поривається глибока розпука над долею Полісся, гнів на займанців і святе обурення на всіх тих українців, хто байдуже сприймають трагедію цієї частини України» (Копач: 1972, 9). Ця розлога цитата демонструє осягнення авторкою передмови лейтмотиву життєвого і творчого кредо Федора Одрача.

Звертаючись до історичних екскурсів, наголошує О. Копач, письменник простежує органічний зв'язок Полісся з Україною. Але після третього поділу Речі Посполитої на Поліссі вже діє дві антиукраїнські сили, наслідком чого стає руйнація рідної церкви, русифікація міста, «адміністрація, шкільництво опинюються в руках росіян, а частинно поляків, що залишилися тут з часів Ржечипосполитої» (Копач: 1972, 10). Після Першої світової війни домінує польський елемент, «українське населення було трактоване тільки з політичного аспекту з наміром утримати його в темряві національної несвідомости» (Копач: 1972, 10). У повісті «Вошадь» Федір Одрач «розгортає великий комплекс різnorodних змін, які заіснували на Поліссю з приходом советської влади» (Копач: 1972, 11).

У «Передмові» зауважено, що «доля Кулика з “Вошаді” і автора мемуарів “На непевному ґрунті” дуже подібна. У цих мемуарах читач знайде цікаві прототипи персонажів, подій, ситуацій, деталей, які оживають на сторінках “Вошаді”» (Копач: 1972, 12).

О. Копач вважає, що існує ґрунт для того, щоб вважати письменника «щебетуном», співцем Полісся, однак регіональне уточнення обмежує його значення. Про рівень Федора Одрача свідчить осмислення такої проблеми, як людина у межових ситуаціях (Копач: 1972, 12). У центрі його уваги – «людина національно вигодована мало не сотки літ і яка остається людиною тільки силою

традицій, християнської віри, глибоких моральних засад. І ось на цю людину йде нова нищівна хвиля, розставлені нові сіті подвійної національної неволі в формі російської влади та білоруської школи; насильне ліквідування релігійного життя з тисячолітнім християнством; підриєв людської гідності при допомозі донощицтва, сексотства, тортур» (Копач: 1972, 14). Та авторка передмови не вважає Федора Одрача песимістом, бо шукає шлях до відродження людського в людині, до утвердження людської гідності (Копач: 1972, 15).

«Передмова» не тільки виконує свою безпосередню функцію скерування читацької уваги до ідейних акцентів тексту, тут чітко сформульовано значення творчості Федора Одрача: по-перше, «підніс дві ідеї: історичну – суто українську та психологічну – загальнолюдську»; а основне – в «літературі включив наше насильно відірване Полісся в духову сферу України» (Копач: 1972, 15).

Спостереження над повістю «Вошадь» О. Копач увиразнює зверненням до філософських досліджень, контексту зарубіжної та української літератури. Також у «Передмові» прочитуються алюзії до есе О. Тарнавського «Традиція Кожом'яки» (Тарнавський: 1966, 81–89), в якому критик простежив аналогії героїчного епосу давньогрецького та українського, що проступають і у прозі ХХ ст. – Н. Казандзакіса та У. Самчука.

Наукова новизна

Вперше в українському літературознавстві відтворено особливості літературно-критичної рецепції прози Федора Одрача. Огляд української діаспорної періодики дав можливість виокремити різножанрові критичні тексти, опубліковані на сторінках часописів «Молода Україна» (Торонто), «Нові Дні» (Торонто), «Київ» (Філадельфія). У хронологічній послідовності – від повісті «В дорозі» (1954) до «Вошаді» (1972) – простежено, як у діаспорній літературно-критичній думці проаналізовано проблемно-тематичні, жанрово-стильові та композиційні особливості творів Федора Одрача. Все це сприяє цілісному баченню українського літературного процесу в діаспорі.

Висновки

Повість «В дорозі» (1954), на думку Бориса Олександріва, засвідчує визнання художньої майстерності в образотворенні (окрім ідеалізації головного героя). Рецензент Василь Чапленко зауважив

високий мистецький рівень письменника у створенні діалогів, використанні засобів гумору та діалектизмів. Різні жанрово-стилістичні складники твору, на його думку, доречно виокремити у два тексти.

Видання «Щебетуна» (1957) супроводжено передмовою Бориса Олександрів. Окрім звичних зауважень про проблемно-тематичні особливості твору, засоби характеротворення та специфіку гумору, важливими є міркування геополітичного плану, що пояснюють проблеми меншовартості поліщуків, їхнє запобігання та угодовство перед сильними. Оглядач Б. Романенчук переконаний, що новий текст Федора Одрача не можна вважати здобутком: автору не вдалося відтворити психологічні зміни в поліському селі, що постали під впливом нових тенденцій часу; образ головного героя та деяких інших не показано в розвитку.

Тематику збірки оповідань «Півстанок за селом» (1959) Б. Романенчук вважає нецікавою. Тільки окремі тексти, створені на основі реального життя, критик розцінює як вдалі. Так, в оповіданні «Півстанок за селом» зауважено авторське вміння лаконічно та влучно схарактеризувати образ; на думку Б. Романенчука, мистецьки написаний твір на тему УПА «Трибунал»; «Невдала виправа» привертає увагу вдалими образотворенням, «Заворожена криниця» – різноплановими дискусіями.

Рецензія Анатолія Галана на збірку «Покинута оселя» (1960) – вкрай негативна. Категоричними є міркування про нецікаві теми оповідань та про неспроможність письменника творити тексти малої прози.

У передмові до першого видання «Вошаді» (1972) О. Копач, опираючись на історичні факти, геополітичні та філософські розмисли, проводячи аналогії до зарубіжної та української літератури, презентує Федора Одрача як співця Полісся, а з іншого боку – розмірковує про загальнолюдські проблеми у повісті. Примітно, що авторка зауважила зв'язок твору з мемуарами «На непевному ґрунті».

Важливо, що автори різножанрових критичних текстів (рецензія, передмова, книжковий огляд) часто мають письменницький (Борис Олександрів, Василь Чапленко, Анатоль Галан) або ж літературознавчий / мовознавчий (Василь Чапленко, Б. Романенчук, О. Копач) досвід.

Логічним продовженням роботи бачиться проблема специфіки досліджень творчості Федора Одрача в сучасному літературознавстві.

Література

- Б. О. [Борис Олександрів] (1955). В дорозі – Федора Одрача. *Молода Україна*, 23, 32.
- Б. Р. [Б. Романенчук] (1958). З мандрівки по книгарських полицях. *Київ*, 1 (45), 51–53.
- Б. Р. [Б. Романенчук] (1959). З мандрівки по книгарських полицях. *Київ*, 4 (55), 49–52.
- Галан, А. (1962). Творче падіння. *Нові Дні*, 145, 24–25.
- Копач, Олександра (1972). *Передмова. Одрач Федір. Вошадь*. Торонто: Комітет Видання Повісти «Вошадь» в Торонто, Онт., 9–16.
- Одрач, Федір (1954). *В дорозі*. Буенос-Айрес: Перемога.
- Одрач, Федір (1972). *Вошадь*. Торонто: Комітет Видання Повісти «Вошадь» в Торонто, Онт.
- Одрач, Федір (1959). *Півстанок за селом*. Буенос-Айрес: Видавництво Юліяна Середяка.
- Одрач, Федір (1960). *Покинута оселя: оповідання*. Торонто: Українське видавництво «Добра книжка».
- Одрач, Федір (1957). *Щебетун*. Нью-Йорк: Накладом Організації Оборони Чотирьох Свобід України.
- Олександрів, Б. (1957). *Передмова. Одрач Федір. Щебетун*. Нью-Йорк: Накладом Організації Оборони Чотирьох Свобід України, 9–12.
- Тарнавський, Остап (1966). Традиція Кожом'яки. *Тарнавський Остап. Туга за мітом: есеї*. Нью-Йорк: Ключі, 81–89.
- Фізер, І. (1969). Юрій Шевельов як літературний критик. *Північне Сяйво*, 4, 96–98.
- Чапленко, В. (1955). Подорож з Одрачевими персонажами. *Нові Дні*, 65, 29–31.

References

- B. O. [Borys Oleksandriv] (1955). V dorozh – Fedora Odracha [On the way – Fedir Odrach's]. *Moloda Ukraina*, 23, 32 (in Ukrainian).
- B. R. [B. Romanenchuk] (1958). Z mandrivky po knyharskykh polytsiakh [From a trip on the bookstore shelves]. *Kyiv*, 1 (45), 51–53 (in Ukrainian).
- B. R. [B. Romanenchuk] (1959). Z mandrivky po knyharskykh polytsiakh [From a trip on the bookstore shelves]. *Kyiv*, 4 (55), 49–52 (in Ukrainian).
- Halan, A. (1962). Tvorche padinnia [Creative failure]. *Novi Dni*, 145, 24–25 (in Ukrainian).
- Kopach, Oleksandra (1972). Peredmova [Foreword]. *Odrach Fedir. Voshchad*. Toronto: Komitet Vudannia Povisty «Voshchad» v Toronto, Ont., 9–16 (in Ukrainian).

- Odrach, Fedir (1954). *V dorozh* [On the way]. Buenos-Aires: Peremoha (in Ukrainian).
- Odrach, Fedir (1972). *Voshchad* [The dawn glow]. Toronto: Komitet Vudannia Povisty «Voshchad» v Toronto, Ont. (in Ukrainian).
- Odrach, Fedir (1959). *Pivstanok za selom* [Whistle stop out the village]. Buenos-Aires: Vudavnytstvo Юліяна Середяка (in Ukrainian).
- Odrach, Fedir (1960). *Pokynuta oselia: opovidannia* [The Abandoned home: a story]. Toronto: Ukrainske vudavnytstvo «Dobra knyzhka» (in Ukrainian).
- Odrach, Fedir (1957). *Shchebetun* [Twitter]. Niu-York: Nakladom Orhanizatsii Oborony Chotyrok Svobid Ukrainy (in Ukrainian).
- Oleksandriv, B. (1957). Peredmova [Foreword]. *Odrach Fedir. Shchebetun*. Niu-York: Nakladom Orhanizatsii Oborony Chotyrok Svobid Ukrainy, 9–12 (in Ukrainian).
- Tarnavskiy, Ostap (1966). Tradytsiia Kozhomiaky [Tradition of Kozhomjaka]. *Tarnavskiy Ostap. Yuha za mitom: esei*. Niu-York: Kluchi, 81–89 (in Ukrainian).
- Fizer, I. (1969). Yurii Shevelov yak literaturnyi krytyk [Yurii Shevelov as a literary critic]. *Pivnichne Siaivo*, 4, 96–98.
- Chaplenko, V. (1955). Podorozh z Odrachevymy personazhamy [Travel with Odrach's characters]. *Novi Dni*, 65, 29–31.

Olha Ryzhykova. Fedir Odrach's Prose in the Literary-critical Reception.

The article is devoted to coverage of the peculiarities of literary-critical reception of Fedir Odrach's prose in the diaspora. The material of the research is multi-genre critical texts in the diaspora magazines "Young Ukraine" ("Moloda Ukraina") (Toronto), "New Days" ("Novi Dni") (Toronto), "Kyiv" (Philadelphia), dedicated to the works of Fedir Odrach, as well as prefaces to the works "Twitter" ("Shchebetun") (1957) and «The dawn glow» ("Voshchad") (1972). Thus, in chronological order, it is traced how in the diaspora literary-critical thought the problematic-thematic, genre-stylistic and compositional features of Fedir Odrach's prose are analyzed.

In Borys Oleksandriv's assessment of the story "On the way" (1954) the recognition of artistic skill in fine art is dominated. Vasyl Chaplenko notes the writer's artistic skill in creating dialogues, using humour and dialectisms; however, he believes that it is appropriate to separate the different genre and stylistic components of the work into two texts.

In the foreword to "Twitter" (1957), Borys Oleksandriv expressed reasonable considerations of the geopolitical plan, which explained the problems of inferiority of Polishchuks. In the review of book novelties by B. Romanenchuk, the story is evaluated negatively; in his opinion, the writer did not reproduce the psychological changes in the Polissya village, which arose under the influence of new trends of the time. B. Romanenchuk also responds negatively to the collection of stories "Whistle stop out the village" (1959). Some texts created on the basis of real life, the

critic considers successful ("Whistle stop out the village", "Tribunal", "Unsuccessful departure", "Charmed well").

The reviewer of the collection "The Abandoned Home" (1960) Anatol Galan categorically asserts uninteresting themes of stories and the writer's inability to create texts of short prose. In the foreword to the first edition of "The dawn glow" (1972), O. Kopacz reflects on Fedir Odracz as a singer of Polissia and at the same time as a writer who cares about universal problems.

Key words: history of Ukrainian literary criticism, literature of the Ukrainian diaspora, Fedir Odrach, foreword, survey, review

Рижикова Ольга Михайлівна – аспірантка кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0009-0001-1402-9467>; olja_zoloto@i.ua